

ARKEOLOGI I NORR 3

1990

ARKEOLOGISKA INSTITUTIONEN

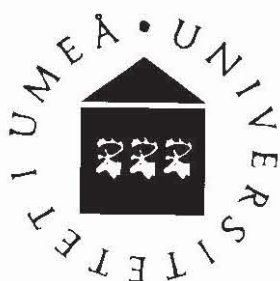
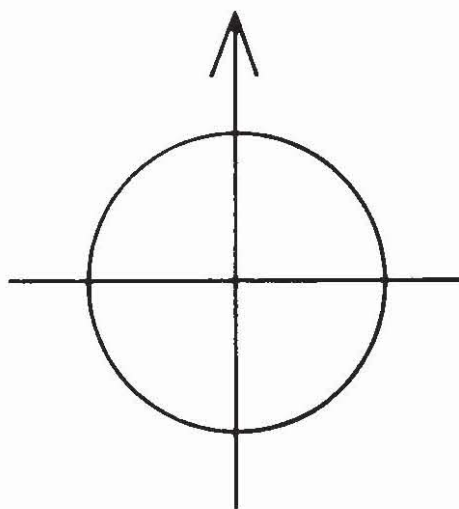

UMEÅ UNIVERSITET

ARKEOLOGI I NORR

3

1990

UMEÅ UNIVERSITET
Institutionen för arkeologi
UMEÅ UNIVERSITY
Department of Archaeology

Utgivare: Institutionen för arkeologi, Umeå universitet

Redaktör: Evert Baudou

Distribution: Institutionen för arkeologi,
Umeå universitet, S-901 87 Umeå, Sverige

Tryckt med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forsknings-
rådet, Stockholm

Figuren på omslaget återger ett ristningsfält på Brådön, Nämforsen.
Efter Hallström 1960.

ISSN 0284-558X
Printed in Sweden by
Centraltryckeriet, Umeå 1992

Innehållsförteckning

Förord

HÄLLRISTNINGSSEMINARIET VID NÄMFORSEN

Mats P. Malmer

Har nordlig och sydlig hällristningstradition påverkat varandra
— i så fall hur, och varför? 7

Anders Hagen

Regionindelning, särpreget og kontakt i bergkunsten 19

Per H. Ramqvist

Hällbilder som utgångspunkt vid tolkningar av jägarsamhället 31

Lars Forsberg

De norrländska hällristningarnas sociala kontext — alternativa
tolkningar 55

Evert Baudou

Boplatsen vid Nämforsen 71

UPPSATSER

Anders Huggert

Vikarefångst vid Rickleåns mynningsvik för 4500 år sedan?
— Ett bidrag till vår kunskap om stridsyxekulturen i övre Norr-
land 83

Hannu Kotivuori

Råbacken — En rösegrupp från förromersk järnålder i Nykarle-
by, Österbotten, Finland 105

Kerstin Lundin

Kokgropar i Norrbottens kustland. Ett försök till tolkning av
kokgroparnas funktion 139

Hannu Kotivuori

Råbacken — En rösegrupp från förromersk järnålder i Nykarleby, Österbotten, Finland

Kotivuori, H. 1992. Råbacken — En rösegrupp från förromersk järnålder i Nykarleby, Österbotten, Finland. (Råbacken — a cairn group from the pre-roman Iron Age in Nykarleby, Österbotten, Finland.) *Arkeologi i norr* 3:105—138.

Abstract

Many cairns and dwelling units have been registered and partly investigated in Österbotten since the 1970s. They are usually situated between 20 and 30 metres above sea level and can therefore be assumed to be from pre-roman times because the settlements have been linked to the coast which has moved without interruption because of beach displacement. At Råbacken in Nykarleby such a complex of ancient monuments was partly investigated during 1986 and 1987. On that occasion a cairn was dug out which was covered with red sandstone tiles and because of its situation and construction can be compared to similar cairns on the Finnish coast south of the town of Vasa. The findings of the cairn consisted, among other things, of burnt human bones and fragments of three different pottery vessels. Two belong to Sär 2-asbestos pottery which is normal in inland areas but is almost entirely absent on the coast. Different forms of pottery have never previously been found in Finland in one and the same cairn. Because of the chronological rising of the land, and as a result of 14C-analyses, we can say that the cairn dates from about 400 BC i.e. from the start of the pre-roman Iron Age. The finding gives us a definite point for both the form of the cairn and for the pottery variants that were found. With the help of the finding, we can also study the relationship between the settlements on the coast and those by inland lakes, since Råbacken, at that time, was situated in the border zone between two cultural groups.

Hannu Kotivuori, Lapin maakuntamuseo, SF-96200 Rovaniemi, Finland.

1. Inledning

Forskningen om fasta fornlämningar från tidig metallålder är relativt ung i Österbotten och kan sägas ha vunnit vidare uppmärksamhet först under 1970- och 1980-talen. Undersökningsverksamheten har letts av Museiverket, i huvudsak av forskare Mirja Miettinen. Under Miettinen har många andra forskare utfört inventeringar, kartläggningar och provundersökningar varje år. De talrika amatörarkeologerna har varit mycket aktiva på lokal nivå och gett ett betydande stöd åt de fåtaliga yrkesarkeologerna i Finland. Huvudsakligen med hjälp av lokala amatörer utfördes också i Nykarleby, ca 75 km nordöst om Vasa, några små undersökningar och ett par dagars inventeringar under åren 1985-1987 i trakten av Jeppo och Munsala (båda är gamla kommuner som efter 1975 tillhör Nykarleby stad). Inalles inspekterades 10 större rösekomplex och några enstaka rösen eller mindre enheter bestående av ett fåtal rösen i samband med andra undersökningar i skogsområdena på båda sidor om Lappo å. Allt som allt definierades ca 170 rösen eller röseliknande stenkonstruktioner mellan höjdkurvorna 20-30 m ö.h. Den största delen av rösen, som förekom i grupper om 15-20 stycken, kan med goda skäl anses vara från tidig metallålder och närmast från den förromerska perioden.

Undersökningarna i skogsområdet på Råbacken gjordes med utgrävningstillstånd, som beviljats Nykarleby arbetarinstitut. För att fastställa de nya anläggningarnas betydelse och ålder beslöt man att provgräva det största röset (nr 1) och samtidigt kartlägga området (fig. 1 och 5). Arbetet pågick i ca 15 dagar och allt som allt deltog ca 25 arkeologintresserade ortsbor. Undersökningen leddes under 1986 av fil.kand. Hannu Kotivuori och fortsattes av hum.kand. Tryggve Gestrin 1987.

2. Undersökningsobjektet

Råbacken är omgiven av kärr och är nuförtiden ett helt obebott skogsområde, dit ett nyligen anlagt skogsvägnät leder (fig. 2 och 3). A. Siiriäinen inspekterade år 1967 en rösegrupp om ca 10 rösen (Råbacken 1) 400 m söder om den nu upptäckta. I detta område, som kallas Muskan, gömmer på båda ställena ännu täta granbestånd och undervegetation de flesta rösen. De är i medeltal 4-5 m i diameter och ca 0,5 m höga och

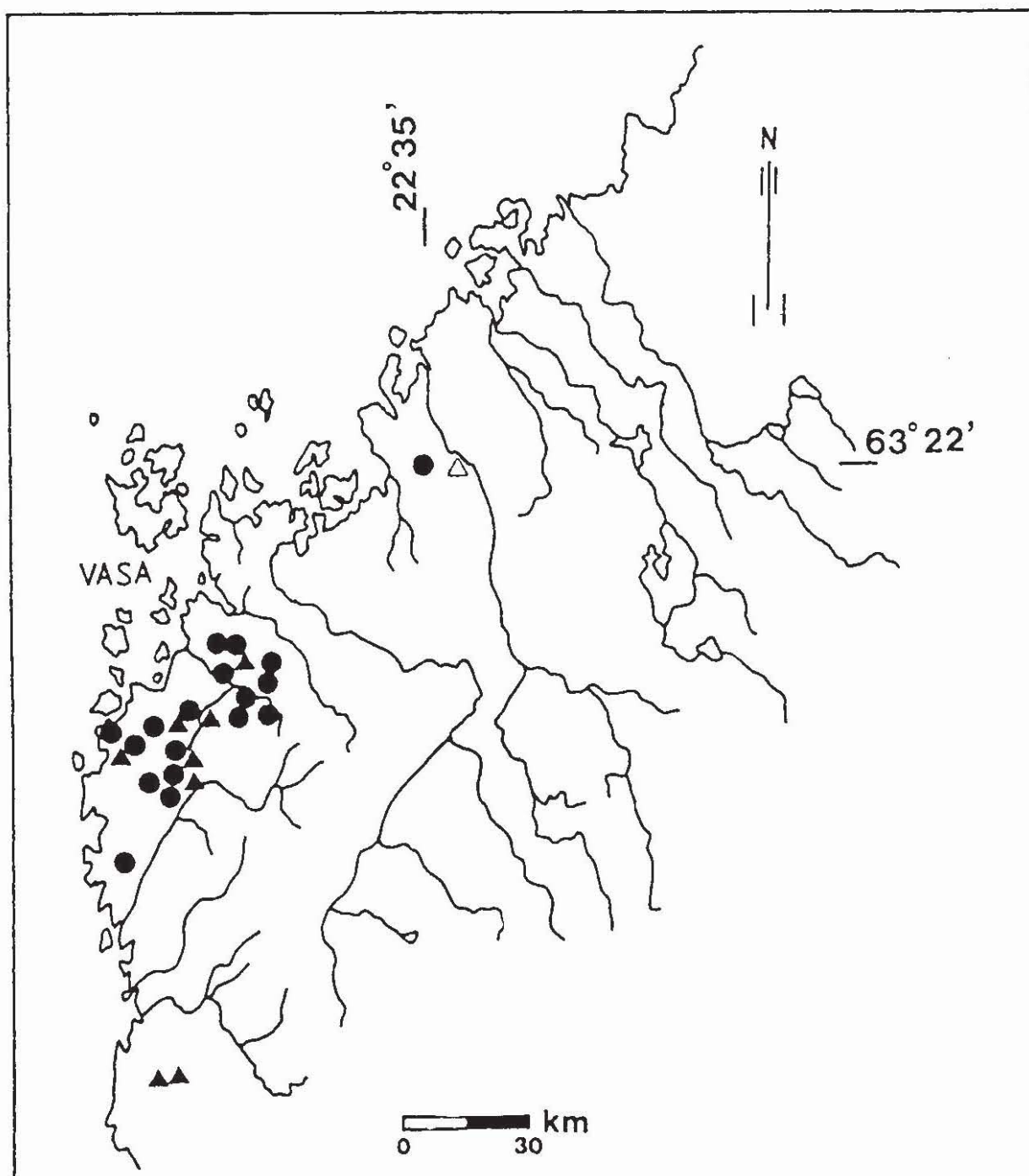

Fig. 1. Kartan över Syd-Österbotten visar tydligt hur det undersökta röset på Råbacken i Nykarleby kommun ligger norr om andra fyndorter där det finns rösen med sandstensplattor. Betecknande för kustbosättningen under förromersk järnålder är Morbykeramiken ▲ (osäkert △) som i Österbotten koncentrerar sig till samma lokaler som rösen. Uppgifterna enligt Miettinen (1988) och Seger (1986).

täckta av humus (fig. 4). Råbacken 1 har i forntiden varit en liten holme i havet, där man byggde gravrösen över sina döda. Båda rösegrupperna ligger 3-5 m över kärrets nutida yta. Därför kan vi anta att rösen byggdes då en flera kvadratkilometer stor havsfjärd öppnade sig sydöst om backen där Norrmossen nu ligger (23,4 m ö.h.). Fornlämningens läge är

typiskt för Österbottens lågland och fördelaktig ur forskningssynpunkt, då den snabba landhöjningen har tvingat befolkningen att följa den flyende havsstranden. Därför kan olika tidsåldrars fornlämningar ofta ur-

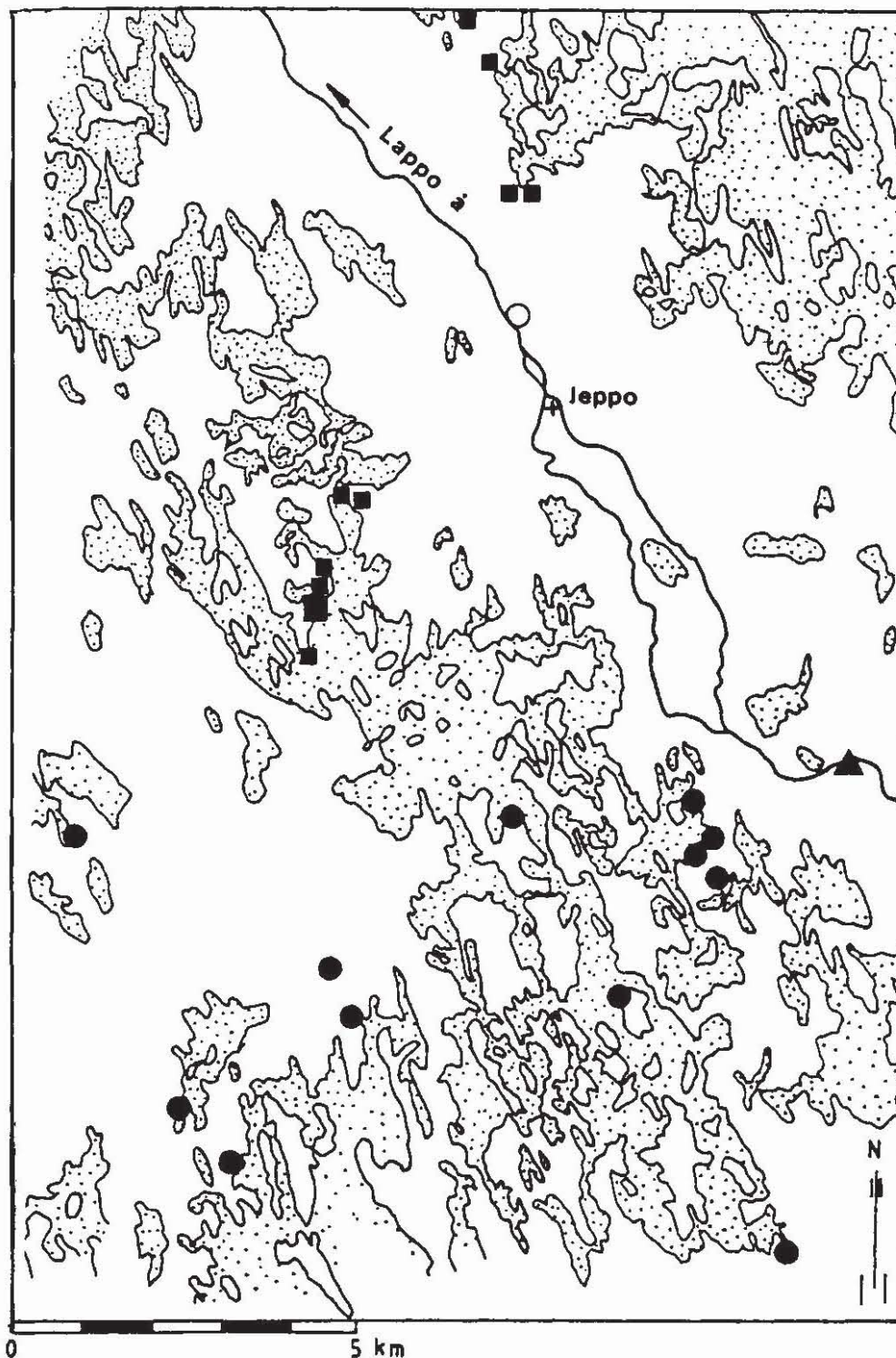

Fig. 2. Några fornlämningar vid Lappo å i närheten av Jeppo by i Nykarleby. Råbacken ■ vid randen av kärrområdena, som är markerade på kartan, ligger liksom andra rösegrupper ■ vid den förromerska strandnivån. På högre ställen och nu långt från havet ligger rösegrupper av bronsålderskaraktär ●. På kartan markeras också boplatsen Karkaus i Alahärmä sn ▲ och målaryxans (NM 20650) fyndplats i Jeppo ○.

skiljas redan på grund av höjdförhållandena (fig. 2). Såsom en nackdel bör man dock minnas att kulturlagren är tunna, fynden sporadiska och själva fyndplatserna (utom rösen) svåra att iaktta.

Inom det kartlagda området på Råbacken 2 kunde man urskilja 15 eventuellt förhistoriska lämningar och dessutom åtta låga och små stensättningar. Troligen hör de alla till samma period, fastän alla stensättningar inte säkert kan räknas som gravar. På den ca 10 m höga sandåsens sluttning finns dock gropar som tillhör senare tidens kolmilbränning, som var allmän på många ställen i Lappo ådal och i övrigt i hela Österbotten. På backens krön ligger också två svackor som påminner om fångstgropar, och två s.k. torkugnar som troligen är förhistoriska matlagningsugnar (fig. 5). Två andra rösegrupper observerades i Brun nibacken, som ligger i skogen vid kärnkanten norr om Råbacken. En rösegrupp med sju rösen ligger ca 175 m norr om Råbacken 2, och ännu en med åtminstone tre rösen ca 375 m norr om Råbacken 2.

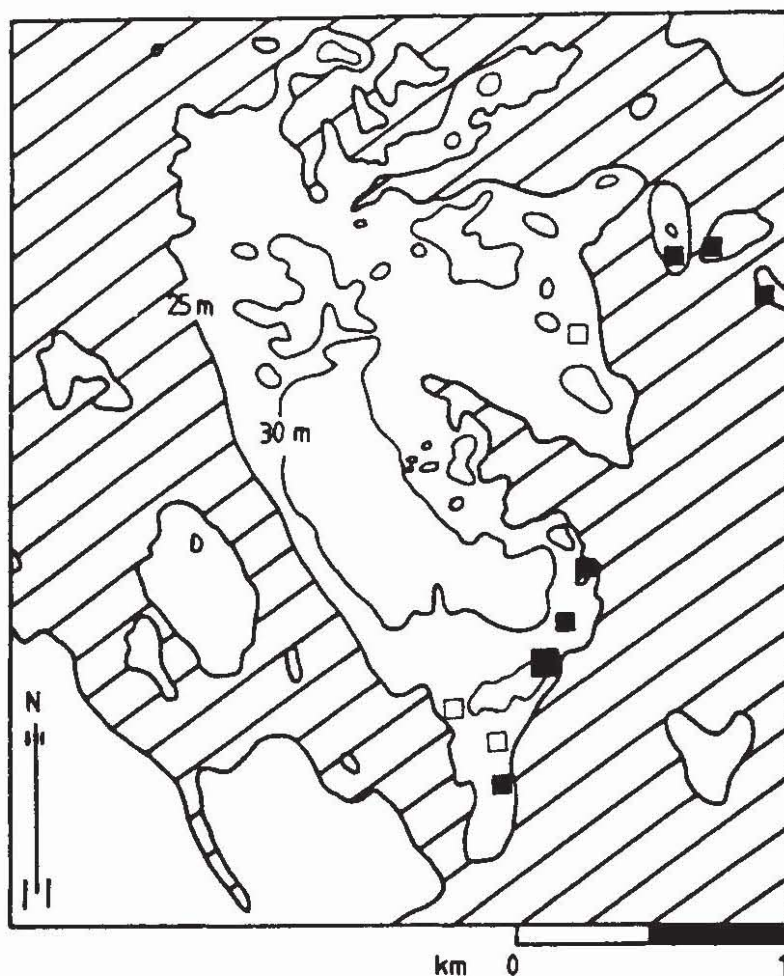

Fig. 3. Då havet nådde 25 m över den nutida nivån låg Råbacken 2 ■ och andra rösegrupper i närheten ■ (osäkert röse □) på den skyddade sidan av holmen.

Fig. 4. Lägena inne i tätvuxna skogar gör det vanligen svårt att iaktta de små och låga rösen från förromersk tid. Röse 1 på Råbacken övervuxet av vegetation. Foto H. Kotivuori, Museiverket 1986.

3. Röse 1 och dess motsvarigheter

Centralt i utgrävningsområdet befinner sig röse 1, som valdes till undersökning för sina särdrag, de röda sandstensplattor som kom fram under torvtäcket och den kallmurade kantkedjan, som var väl synlig på nordvästra sidan. Röset verkade betydligt mindre än det i verkligheten var under växtligheten. I sin helhet var rösets areal ca 100 m² och dess delvis 1,2 m tjocka stenfyllning undersöktes i fem nivåer. Över markytan höjde sig det 12 × 9,5 m vida röset högst 0,6 m. Det är rimligt att anta, att man fördjupade graven genom att lyfta stora stenar ur bottenplanet till kantkedjan. Det kunde tydligt iakttas under utgrävningen och låg kvar i sin ursprungliga form i nordvästra sidan (fig. 6). Det i en svag sluttning liggande röset har i stort sett kvadratisk form men tycks ha rasat mot nedre brinken i öster. På den sidan fanns en liten grop med kulturjord, där några brända stenar och smutsig jord kunde observeras.

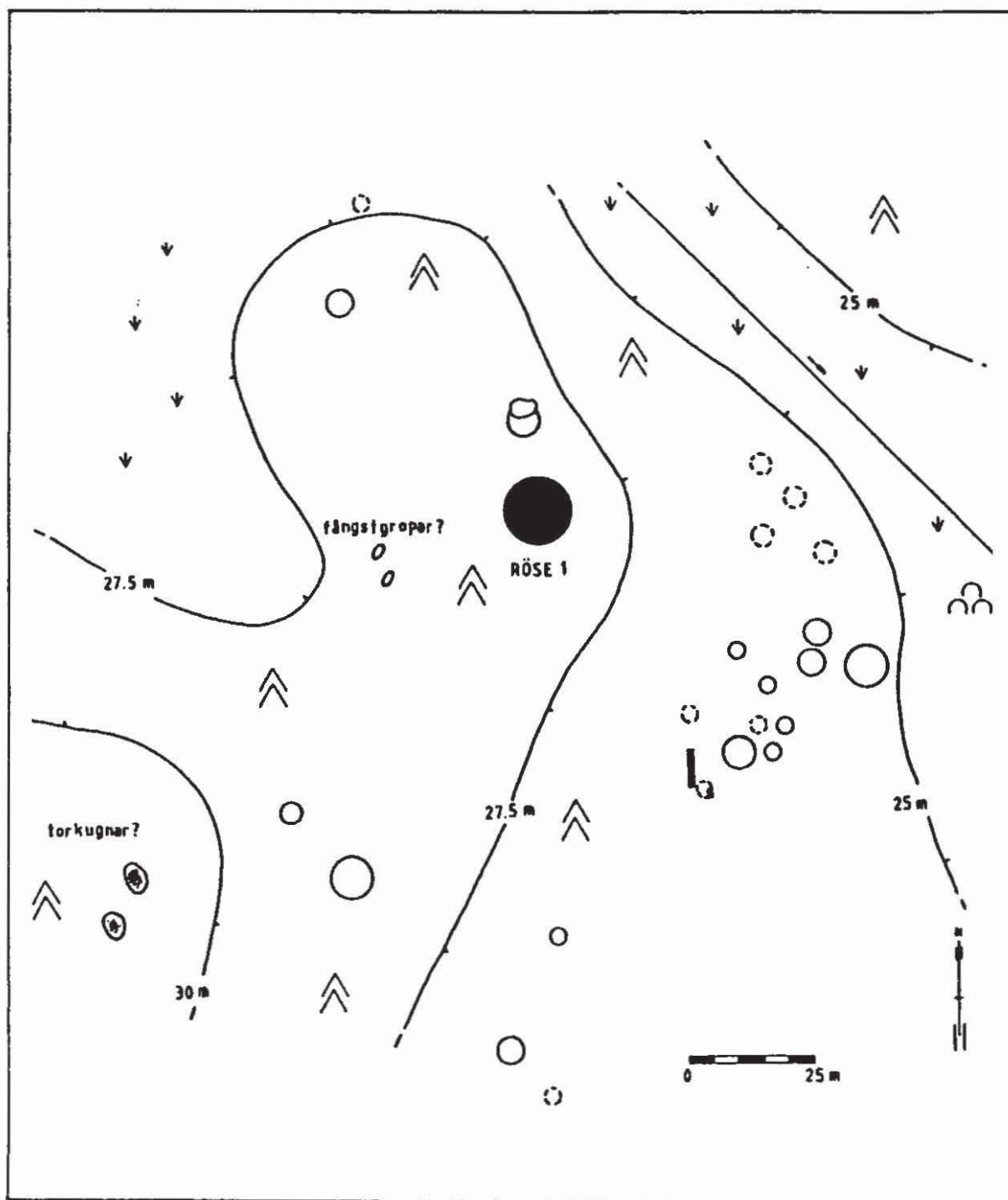

Fig. 5. Tydligt konstaterade och osäkra (bruten linje) rösen inom undersökningsområdet Råbacken 2. Röse 1 och provschaktet är svarta.

Rösets utsida visade några klart konstruktiva särdrag. Det mest specifika var de många röda sandstensplattor, som fanns tillsammans med runda, vanliga stenar. Den mest anmärkningsvärda mängden av plattor fanns i det nordöstra hörnet, där de med avsikt placerats vågrätt på varandra, samt till en del också ställts lodrätt. Stenplattorna täcker hela röset, tätare i sydvästsektorn och glesare högre upp. Fördelningen kan

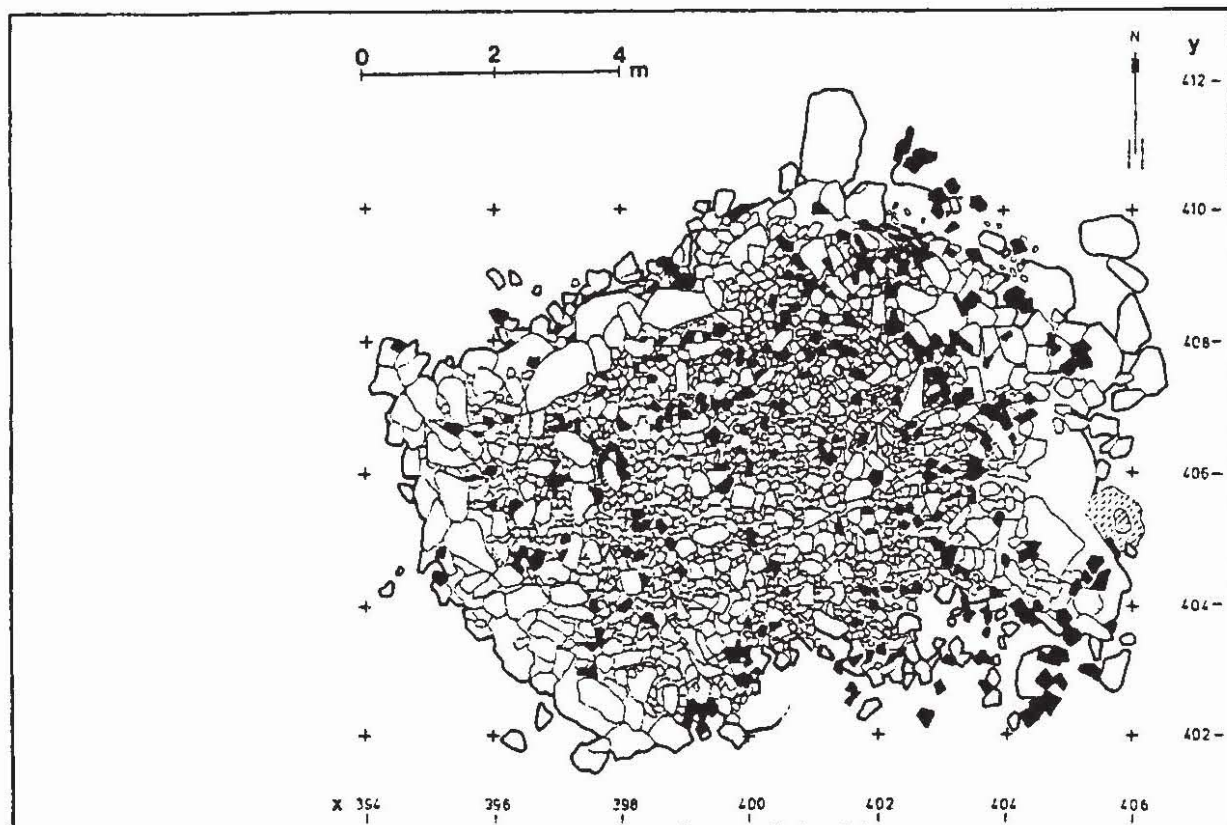

Fig. 6. Röse 1 var kvadratisk och det första lagret täcktes av röda sandstensplattor (svarta på kartan). I västra delen kom en kantkedja av större stenar fram. På östra sidan syns en fläck av kulturjord.

man tolka så, att de röda stenplattorna har placerats synliga från den forna stranden. Deras placering torde tyda på en inhägnande konstruktion, som är känd i flera rösen i Satakunda under tidig metallålder. Troligen har man genom ytkonstruktionen velat visa samhällets tilltagande välstånd, den avlidnes maktställning, eller såsom Salo har konstaterat i motsvarande fall, att "avbilda himlaranden" (1984:130). Dessa stenar tycks inte ha haft något slags funktionell betydelse, om vi inte räknar med lättheten att bygga inhägnader av plattor. Likadana sandstenskantar finns i några rösen i Vasatrakten, t.ex. i Finnmosbacken i Solf (se Kotivuori 1986, inv. rapp.). Sandstenen är allmän i Egentliga Finland och Satakunda, där den ofta har använts som lämpligt gravbyggnads-material. En liknande användning är känd ända till Åbotrakten där den tycks vara vanlig, t.ex. i gravfältet Spurila i Paimio (Pemar) kommun under romersk järnålder. Fenomenet kan sålunda kallas allmänt längs hela finländska kusten där stenarten är tillgänglig. Även för Österbotens del kan vi leta efter ursprunget för seden mellan Åbotrakten och Björneborg, därifrån tycks den ha vandrat norrut. Röset på Råbacken

är troligen ett undantag, eftersom man under inventeringarna hittills inte har kunnat konstatera sådana rösen norr om Vasa. Detta särdrag förbinder röse 1 med kända paralleller i Korsholm, Laihia (Laihela), Malax och Korsnäs kommuner (fig. 1).

Den förste som i Österbotten fäste uppmärksamhet vid den här rösetypen var C.F. Meinander när han år 1936 i Riitasaari, Laihela sn, grävde ett långsträckt (ca $13 \times 4,5$ m) röse indelat i åtminstone tre skilda inhägnader. I den mellersta hittades en hop brända ben (Meinander 1944:33-36). Från samma moränås, som är nästan helt omgivet av kärr, hittades också en malsten. Fynden kan dateras till förromersk järnålder på grund av åsens höjd, ca 25-30 m ö.h. Enligt lokala uppgifter skulle närmaste sandstensfynd finnas ungefär 10 km från gravplatsen, varför man har varit tvungen att transportera byggnadsmaterialet till graven långa sträckor. Detta är fallet också på Råbacken, ty även om det ligger enstaka sandstensplattor på området, har man troligen samlat ihop större mängder speciellt för röset på de dåtida havsstränderna.

År 1975 undersökte Mirja Miettinen ett 6-8 m stort röse omgivet av en kantkedja av stenar på Rimosbacken i Petalax. I gravkonstruktionen fanns också många sandstensplattor, men brända ben saknades. I graven låg dock fragment av två bronsspiralringar, som enligt fyndplatsens höjd 26,4 m ö.h. kan dateras till förromersk järnålder (Miettinen 1982:62, 74 och 1986:64). På denna ö, nu omgiven av kärr, fanns tillsammans ca 200 stensättningar, varav nästan 180 är bara 2-4 m stora. Detsamma gäller alla andra rösen som torde kunna dateras till denna period, men alla stensamlingar kan inte tolkas som gravrösen. På gränsen mellan Övermark och Pörtom söder om Vasa ligger Frönäsudden där Miettinen undersökte ett motsvarande röse (ca 9×6 m) år 1979-1980. Röset var omgivet av en kantkedja och visade sig närmast ha formen av ett parallelogram liksom röse 1 på Råbacken (jfr Miettinen 1982:59). Fynden bestod av en armrings av brons (NM 20729:1) och en fragmentarisk armrings av järn (NM 21009:1), samt brända ben (Miettinen 1982:61). På grund av sin enkla form kan föremålen inte dateras. En mycket fastare datering får vi genom rösekantens höjdläge (21,8 m ö.h.), vilket motsvarar tiden kring vår tideräknings början. Sandstensäkring har konstaterats i områdena söder om Vasa (fig. 1). Hittills är ca 20 sådana rösen kända i Österbotten, men det torde finnas en hel del fler.

4. Keramiken under den tidiga metallåldern

I västra delen av Ule Träsk ligger en forntida boplats vid Säräisniemi i Nimisjärvi. Området har på grund av sin centrala belägenhet under flera årtusenden varit en mötesplats för impulser från skilda håll. Sålunda har man hittat åtskilliga till tidsperioden, formen och ursprunget skilda keramikformer (t.ex. Äyräpää 1951:fig. 1; Carpelan 1965:93-97; Meinander 1969:57; Huurre 1983:254 och 1986:97). När Julius Ailio granskade keramiken, kunde han redan tidigt urskilja en till tidig metallålder daterad asbestkeramiktyp, som senare fick sin benämning efter denna boplats. Efteråt har man diskuterat ämnet i talrika artiklar såväl i Finland som i grannländerna och indelningen har ändrats efter de hela tiden ändrade fyndförhållandena (se Ailio 1909 II:194-198; Carpelan 1979:5-9; Huurre 1983:258-260 och Wahl 1984:4-7). Det finns oavbrutet

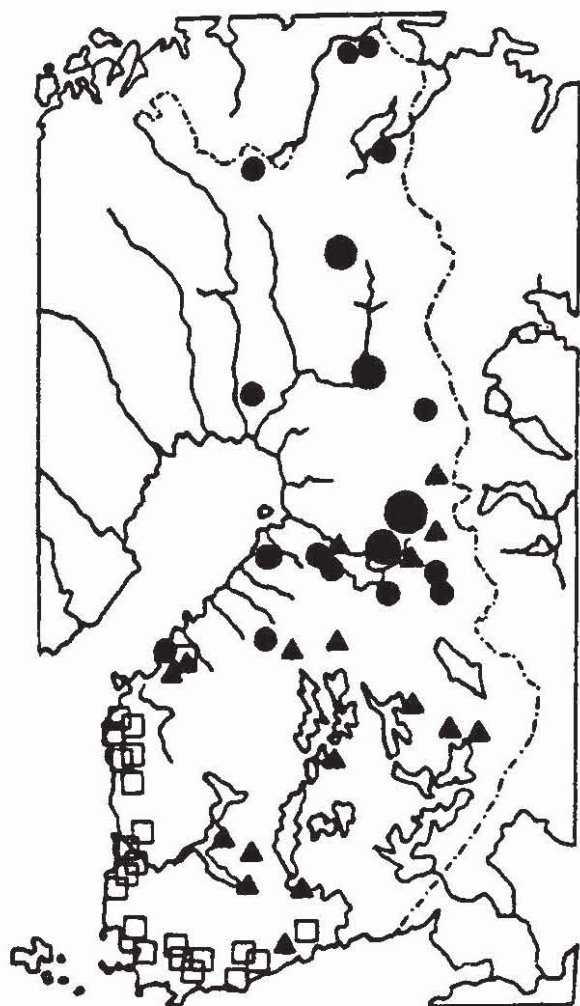

Fig. 7. Under förromersk järnålder kan man urskilja tre tydliga keramikområden i Finland: den nordfinska Särä 2-keramiken •, inlandets Luukonsaari-keramik ▲ och i den södra kustzonen Morby-keramiken □ Svarta punkter motsvarar efter storleken: 1, 4-6 och 16 fyndställen. Uppgifterna enligt Meinander (1969), Huurre (1983) och Salo (1984).

ett behov av nya tolkningar rörande den tidiga metallålderns keramik. I Finland använder man i huvudsak den indelning som Carpelan (1965) skapade i sin lic.avhandling, där de s.k. sydfinska, nordfinska och nordskandinaviska Sär 2-keramiktyperna bildar den centrala delen av keramikvarianterna i inlandet och i Lappland under tidig metallålder och framför allt under dess senare del (fig. 7).

Daterings- och ursprungsproblemen är svårare att lösa än benämningensfrågan. Äyräpää antog att Sär 2-keramik nådde Norden genom östlig inverkan ca 1000-1 f.Kr. (1951:78-80). Carpelan anser att Sär 2-keramiken har uppkommit inom den lokala traditionen och särskilt under medverkan av textilkeramik av Sarsa-Tomitsa-typ (1965:34). Enligt honom har den här keramiktypen medfört tekniska förbättringar där tillverkning med form — på eller i formen — snabbt kom i bruk. Av den lokala traditionen återstod endast användningen av magringsmedel, och som resultat framstod den till sin dekoration växlande Sär 2-keramikgruppen (Carpelan 1965:113, 183, 210-211, 219). Frågan om dateringen av olika varianter av den tidiga metallålderns keramik är i stort sett öppen, emedan endast få fynd (utom Morby-keramiken vid kusten) kan bindas samman med strandförskjutningskronologin eller med andra daterande fyndomständigheter. Härvid utgör Sär 2-keramiken från röse 1 på Råbacken ett undantag, som dessutom kan säkras med ¹⁴C-dateringar.

Meinander har särskilt två grupper av textilkeramik: keramik av Sarsa-Tomitsa-typ från tiden ca 1200-500 f.Kr. och den s.k. Kalmistomäki-gruppen (mestadels i Karelen) ca 500-1 f.Kr. (1954:195 och 1969:42-43, 67). Hittills har Carpelan inte framställt någon mera preciserad datering för Sarsa-Tomitsa- och Sär 2-keramiken än den allmänna tidsramen ca 1300 f.Kr.-300 e.Kr. (1974:26-28 och 1979:11). Det finns få kronologiska hållpunkter, en är boplatsen Halonen i kommunen Muhos, sydöst om Uleåborg. Den kan dateras kring tiden 1000 f.Kr. genom sitt höjdläge ca 35 m ö.h. (Huurre 1983:258-259; 1986:97 och Kehusmaa 1985:38-39). På platsen hittades bl.a. Sarsa-Tomitsa-keramik, bitar av en variant av den, fragment av pilspetsar med tvär bas, bitar av deglar och en hålmejsel av Kiukais-typ. Om dateringen av Sär 2-keramiken vet man bara, att den nord-finska gruppen — enligt fynden från boplatsen Neitilä 4 i Kemijärvi — kommer ur bruk efter 200-talet f.Kr. (Kehusmaa 1972:48&. Andra hållpunkter för formen är hittills inte kända. Linder har givit ¹⁴C-dateringar för den nordskandi-

naviska undertypen Kjelmøy (13 prover) på det organiska material som skrapats från keramikskärvor och på själva keramiken med resultatet att den största delen tillhör tiden ca 500 f.Kr.-150 e.Kr. med undantaget att den s.k. Laisan-krukan är betydligt äldre (1966:145-146, 148). Mot samma tidpunkt pekar också asbestkeramikfynden i Neitilä 4 där flodens översvämning har byggt upp ett strategiskt sediment (Kehusmaa 1972:46-49). Där torde den nordfinska formen vara äldre än den nordskandinaviska typen (Kehusmaa 1985:41). Linder har fått dateringsresultat mellan (St-1356) 3170 ± 160 BP och (St-1353) 1875 ± 70 BP (1966:148). Då den "norrländska asbestkeramiken" visar sig till sin ornering, utformning och magringsmedel i allmänhet vara mer enhetlig än i Finland och Norge, ser hon förbrukningstiden för asbestkeramiken i Norrland som kortare (Linder 1966:149).

I Finland har man fört samman både Kjelmøy-keramiken och de norrländska fynden med Sär 2-keramiken, i den s.k. nordskandinaviska typen (Carpelan 1979:17). Tre stora utgrävningar på boplatser i Nordnorge i Syd-Varanger, har gett stöd för tanken att Kjelmøy-keramiken tillhör samma grupp som de ovannämnda och att perioden då den används är 800 f.Kr.-300 e.Kr. (Olsen 1984:35, 36 och Jørgensen & Olsen 1987:9). Sär 2-keramiken är enligt de flesta forskare i stort sett samtidigt med den andra stora asbestkeramik-formen, Risvik-keramiken, som dateras ungefär 1100-400 f.Kr.

Bruket av den sydfinska eller den s.k. Luukonsaari Sär 2-keramikvarianten sträckte sig till romersk järnålder, ca 200-talet e.Kr., liksom användningen av Kjelmøy-keramiken. Den nordfinska formen går troligen ur bruk ca 400-500 år tidigare (jfr Kehusmaa 1972:48). Alfred Hackman undersökte 1928 tre av fyra små rösen i Koitö, Borgå sn. I ett av rösen hittades föremål från 200-talet e.Kr. och i ett annat skärvor av ett asbestkäril av Luukonsaari-typ med en skära av järn. Enligt Meinander är de två rösen samtidigt och kärlet hör alltså till romersk tid (1969:57-58). Han ansåg att hela typen är från järnåldern (1969:63).

I Kuusikkolahdenniemi nära staden Kuopio grävdes ett av fyra rösen under år 1976 (Pohjakallio 1978:20-25). Det ca 7 m vida och 1 m höga "lappröset" innehöll Luukonsaari-keramik, brända ben, ett knappformigt bronsföremål (unik i Finland) och ett skadat bronsbleck (rakkniv?), som troligen kan dateras redan till bronsålderns period IV eller litet senare, ty knappen(?) kan räknas till Baudous typ dubbelknapp 3b (Baudou 1960:88-89; Salo 1981:225-226 och Huurre 1986:97). I

Saunakallio, som ligger nära den ovannämnda lokalen, i Siilinjärvi sn undersöktes 1977 ett på berghällen liggande röse, där endast ett fragment av en flintpilspets med tvär bas hittades (Pohjakallio 1978:103). Pilspetsen tillhör den östliga importen från Seima-Turbino-kulturen (jfr Meinander 1954:128-133). En ännu större överraskning var att offergroppar fanns på klippan under stenarna och därför kan även den annars tomma stensättningen vara något slags offerröse (Pohjakallio 1978:116-117). Fynden visar, att benämningen "lappröse" ofta är vilseledande, ty den här typen av rösen har daterats till två perioder, ca 1000-800 f.Kr. och 200-400 e.Kr. (Salo 1984:180). De talrika rösen vid insjöar och floder kan väl jämföras med kusttraktens rösen genom sitt läge och sin form (Salo 1981:215-226).

Fynden av den sydfinska formen av Sär 2-keramik har fått sitt andra namn efter boplatsen Luukonsaari i Savolax, som C.F. Meinander undersökte år 1962. Boplatsen är belägen vid Kallavesi sjö på en ö och har betraktats som en tillfällig fångstboplats, där det att döma av upphittade bitar av bränd lera (jfr Karkaus i Alahärmä sn) har funnits även mer permanenta spår av bosättningen (Meinander 1969:59). Den dåtida befolkningen vid insjöarna kunde självständigt hantera metallframställningen redan under bronsåldern och två järnsmältningssugnar har daterats till förromersk tid, nämligen Neitilä 4 i Kemijärvi och Äkälänniemi i Kajana (Kehusmaa 1972:86-87 och Schulz 1986:169-173). Ur teknisk och materiell synpunkt tycks bosättningen ha varit nästan på samma kulturella nivå i hela landet. Den på den finska kusten framträdande Morby-keramiken har ansetts representera den redan etniskt och språkligt allt mera finska folkstammen under tidig metallålder. Asbestkeramiken som kraftigt träder fram i slutet av stenåldern kan då ännu inte anses vara en protosamisk företeelse. Men samma trakter, från Norrlands fjäll till Kola-halvön och från Varanger till södra Finland, är till största delen de senare samernas kärnområden (Huurre 1986:148). På några fyndställen i finska Lappland kan dock Sär 2-keramiken kombineras med den folkgrupp som kallas protosamisk - på samma sätt som man gör med Kjelmøy-fynden i Nordnorge (Huurre 1986:149). Den sydliga asbestkeramikens anknytning till samisk etnicitet är mycket mera osäker. Troligen i huvudsak från lingvistikens resultat har t.ex. Salo stött åsikten, att folkgrupper som kan kallas samer levde under tidig metallålder också i inlandet söder om Ule Träsk (1984:189, 195). I motsats till hans uppfattning har Huurre under sina studier i Kajanaland

dragit slutsatsen, att det är fråga om den gamla urbefolkningen som under århundraden smälte ihop med finnar och kareler (1986:149). Åsikten att befolkningen i stort sett hade sina förfäder redan i stenåldern låter rimlig. När bosättningen var spridd över stora områden, kunde även förekomsten av enstaka vandrare och köpmän ge tekniska och kulturella innovationer relativt snabbt. Stora och dramatiska förändringar behöver då inte ha hänt.

Samma differentiering mellan kust och inland synes härska också i materialet i Nordnorge. Där är den ena stora asbestkeramiska formen under namnet Risvik känd på kusten från Tromsø till Sogn och den andra, Kjelmøy-keramiken, är vanlig bl.a. i Varanger och i inlandet (Jørgensen & Olsen 1987:33). Konstigt nog har de här typerna aldrig funnits på samma lokaler. Liksom här möter i Finland den skandinaviska bronsålderskulturen en kulturform med mera östliga kontakter. Om asbestkeramikens användning är Jørgensen och Olsen av den uppfattningen, att den är mera symbolisk än praktisk, dvs. keramiktypens funktion var främst att ”definiera grupp tillhörigheten” (1987:31, 35). På sätt och vis ger fynden i rösen (liksom på Råbacken) en bild av högt värderade kärl. Samhörigheten mellan kärlet och etniciteten har ofta diskuterats, liksom i allmänhet hur långt det arkeologiska materialet avspeglar etniska frågor överhuvudtaget. Fynden från Råbacken och Koitö (Borgå sn) visar hur fyndmaterialet, även keramiken, ofta snarare speglar olika kontakter.

5. Kännetecknande drag för Sär 2-keramiken

Sär 2-keramiken med sina olika varianter har en tunn vägg och kan klassificeras som högsta kvalitet bland förhistorisk keramik i Finland (Äyräpää 1953:80). Användningen av asbest som bindemedel i lermassan gjorde det möjligt att skapa lätta och hållbara kärl. Krossad asbest har man använt i Finland redan under fjärde årtusenet f.Kr. för att tillverka keramik. Denna teknik, som framträder redan i den kamkera-

miska stilen I:2, baserade sig antagligen på de lokalt och självständigt utnyttjade asbestförekomsterna i östra Finland (Edgren 1966:147 och Carpelan 1979:19). Från denna tid kände man även användningen av talk som bindemedel i Ural och senare har man lärt sig att hantera talk och glimmer också i Fennoskandien (Carpelan 1979:5). Detta har skett redan tidigt i området mellan Ule och Kemi älvar. Senare stabiliserades bruket av asbest också i Norrland och Nordnorge där lokala mineralförekomster blev kända. Allmänt taget betyder benämningen ”asbestkeramik” inte bara bruket av asbest utan också bl.a. glimmer-, täljsten- och talkmagringar, som alla är vanliga hos olika Sär 2-keramiktyper (se Meinander 1969:59—60). I synnerhet den sydfinska Luukonsaari-keramiken har ofta så stora asbestfibrer att de är väl synliga. Den dekorerade kantskärvan av nordfinsk typ på Råbacken har i stället för asbestmagring talk och troligen glimmer som bindemedel (NM 23338:4).

Asbest är ett mineral med fiberartad karaktär och i keramiken kan det ses som 2-4 mm långa trådar (Wahl 1984:11). De största kända fyndigheterna i Fennoskandien är relativt starkt begränsade till Östfinland och Savolax, där det särskilt i Tuusniemi sn, öster om Kuopio stad, förekommer ett större fyndområde (Aurola & Vesasalo 1954:20). Kärlden har flat botten där det också i några fall finns ornering. Kärlets sidor vidgar sig uppåt och ibland svänger den övre kanten litet inåt. Det verkar som om huvuddelen av kärlden enligt uppskattningar av volymen har varit ca 15,5 l stora, med ett undantag, nämligen i Kemijärvi där man hittat kärl på endast 2,6 l (Wahl 1984:21-22, 49). Enligt Carpelan har man framställt kärlden norr om Ule Träsk på ett träblock och i södra delen av Finland i en form (1965:118-121). Man har nämligen bl.a. på Neitilä 4 i Kemijärvi hittat skärvor (t.ex. NM 16553:246), som på inre kanten bär spår av träblocket (Kehusmaa 1972:33 och Huurre 1983:252). Tekniken är känd också i Sverige, vilket den berömda rekonstruktionen av Kultsjö-krukan visar (t.ex. Broadbent 1982:138, 140 och Wahl 1984:26). I några fall bär Sär 2-keramikskärvor spår av reparationer, där man har kunnat dra bindslet igenom borrade hål för att öka kärlebens användningstid.

Kännetecknande för den sydfinska Luukonsaari-gruppen är en frislignande dekoreringsnära randen. Dekorationen är gjord med en trä- eller bensticka, ett tandat redskap eller naglar. Horisontella linjer med kamstämplar och i några fall med gropar bildar en dekoreringszon

(Meinander 1969:58, fig. 14) den nordfinska typen är mycket enklare, så att bara ett dubbelt bälte av räfflor går runt nära kärlets mynning. Den nordskandinaviska Kjelmoøy-typen har ofta två horisontella linjer och på mitten två vinkelinjer som dekoration.

6. Keramiken från röset på Råbacken

De viktigaste fynden med tanke på dateringen och för att rätt kunna bestämma lokalens kulturkontakter var keramikskärvorna från röse 1. De består av tre olika typer som därför också hör till tre kärl. Två har dekoration som motsvarar ovan beskrivna typer av Sär 2-keramik. Under stenfyllningen kom två jordfasta stenar fram. Mellan dem, mitt i röset, låg bland brända ben och kol två skärvor av talk- och glimmermagrad keramik. Den ena skärvan hör på grund av sin dekor med räfflor till ett kärl av Sär 2-keramikens nordfinska typ (NM 23338:4) (fig. 8). Från västra sidan av den södra jordfasta stenen grävdes flera skärvor av en annan form av Sär 2-keramik fram. Tre av bitarna kunde sammanfogas (fig. 9) och de utgör en typisk exponent för den sydfinska Luukonsaari-formen (NM 24015:18-19).

På samma fyndställe som skärvan, som säkert är från ett kärl av den nordfinska typen, hittades också flera små bitar (NM 23338:1-3) av ett annat kärl (fig. 10). Detta har man tydligt lagt i graven med brända ben, eftersom skärvorna låg på ett och samma ställe. Det är fråga om ett troligen odecorerat kopp- eller skålliknande kärl. Det har en sliten yta och en ringformig bottenförtjockning, som uppenbart imiterar en bronskittel med sin kupigt drivna botten. Kärlet har haft en ca 4 mm tjock vägg och avrundad mynning utan profilering. Insidan av kärlet har kolrester, dvs. det har troligen använts som brukskärl. Diametern på bottenplanen är ca 45 mm och höjden på den kupiga botten är högst 7 mm.

Från den långvariga och fyndrika boplatgruppen i Kalmosärkkä, Suomussalmi sn, har en bottenbit av ett glimmermagrat kärl hittats (NM 14830:1559). Den hör troligen just till Sär 2-keramiken, liksom en odecorerad botten av ett kärl (NM 1954:1) från samma plats. Ett exem-

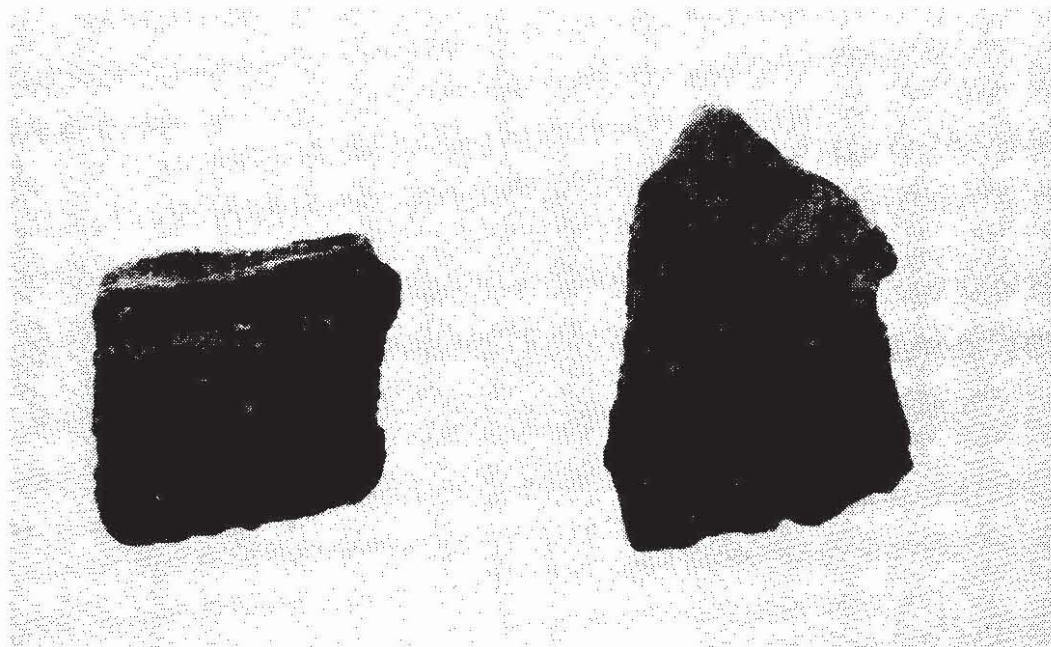

Fig. 8. Två skärvor (NM 23338:4, 5) av talk- och glimmermagrad Sär 2-keramik av nordfinsk typ. På den vänstra skärvan ser man den typiska dekorzonen med två refflor. Fynden låg i mitten av röset bland de brända benen. Foto: Museiverket.

Fig. 9. Ett urval av fynden från Råbacken. Kantskärvan med ornering tillhör den sydfinska typen av Sär 2-keramik, Luukonsaari-keramik (NM 24015:18-19), liksom troligen också den asbestmagrade väggskärvan (vänster). Den mörka skrapan i mitten (:1) är gjord av sydsandinavisk senonflinta. Bland bitar av brända människoben till höger finns ett stycke av en underkäke (mandibula). Foto: Museiverket.

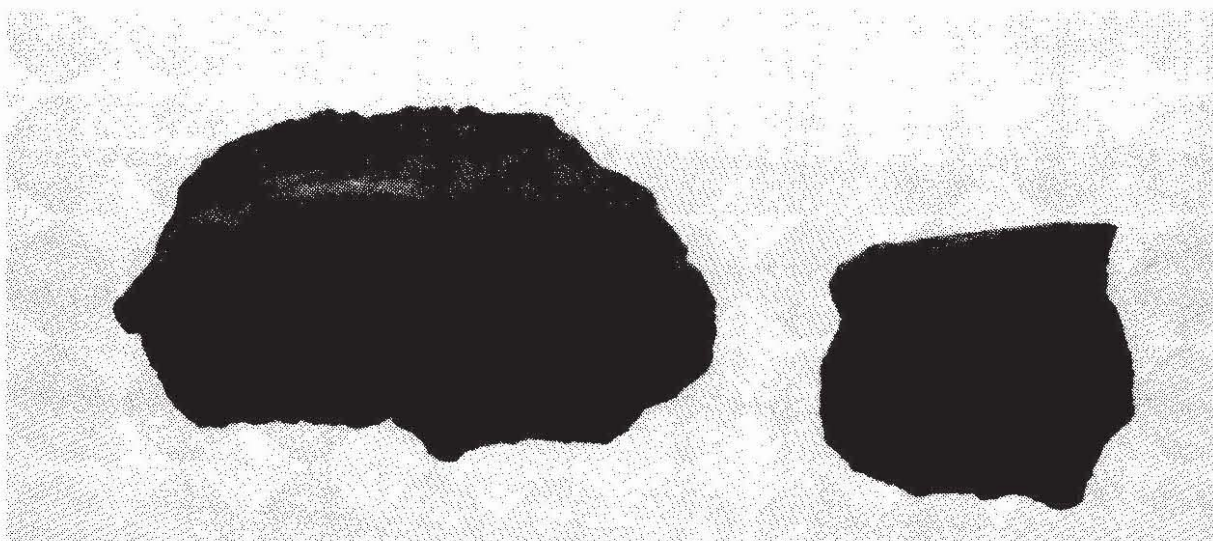

Fig. 10. En bottenbit (NM 23338:1) och en odekorerad skärva av kärلمynningen (:2). Kärllformen imiterar uppenbart en bronskittel med sin kupiga botten. Fynden hittades i röse 1 tillsammans med flera skärvor av kärllväggen. Foto: Museiverket.

pel (NM 14841:16) av detta slag finns ytterligare från Sotasaari i Vuokki (Huurre 1986:92). I sin storlek och form motsvarar fynden exakt skärvan från Råbacken. Som ett bevis på att den sällsynta bronskitteln ligger bakom kärllformen, finns skärvor (NM 14830:592, 672, 1014) av den nordfinska typen från Kalmosärkkä. På en kantbit finns nämligen en knopp som torde föreställa handtagets fäste. Motsvarande "knopp-handtag" utan hål och funktion är kända även från Kiikarusniemi i Sotkamo sn (NM 22198:425), Kellolaisten Tuli i Suomussalmi sn (NM 14831:1149) liksom från ryska sidan i Kuudama, Säämäsjärvi i Öst-Karelen (Huurre 1983:483). Från boplatsen Kellolaisten Tuli finns dessutom ett fynd där den här specialiteten framträder i Sarsa-Tomitsa-textilkeramiken (NM 14831:514). Därför är det sannolikt att företeelsen kan anknytas till den östliga importen, som har dominerat materialet i Kajanaland under tidig metallålder och som ofta anses ha kraftigt påverkat hela keramiktraditionens blomstring.

Skålformiga kärl har under yngre bronsåldern vidare varit i bruk i kusttrakten och likaså haft sina förebilder i metallkärlen. Vid Kumo älv har gjorts sådana fynd bl.a. på Rieskaronmäki i Nakkila sn, där även ett helt lerkärl kom fram (SatM 16455:50). Enligt andra fynd kan kärlden dateras till period V eller VI (Salo 1970:111 och 1981:317). Bakom fynden ligger möjligen påverkan från Centraleuropa via Åland och Uppland, ty förebilden för de skandinaviska fynden ligger troligen i Lausitzkulturen (Se Brøndsted 1939:177; Meinander 1954:150-151; Thrane 1973:135f. och Salo 1981:317). När man söker efter ursprunget för skär-

vorna på Råbacken finns det här två vägar att välja, ty på grund av läget i korsningen mellan två kulturströmmar har befolkningen haft tydliga kontakter åt båda hållen. I fallet Råbacken har keramiken antagligen i sin helhet importerats från inlandet och närmast då från Kajanaland.

Råbacken är hittills det sydligaste fyndet och på samma gång det enda fallet då nordfinsk Sär 2-keramik har hittats i ett röse. Man känner inte heller något annat fall där fyndplatsen är bunden till havsstranden. Det är troligt att bakom keramikens förekomst här ligger byteshandeln med inlandet. Relativt nära kusten är också en annan fyndplats, Alpuai i Vi-hanti sn, som ligger ca 50 km från den nutida stranden sydöst om Uleåborg. Fyndlokalerna koncentrerar sig kraftigt till Kajanaland och där i Suomussalmi sn med ca 20 ställen. I sin helhet är formen känd från över 40 lokaler i Finland (Huurre 1983:256). Det undersökta röset på Råbacken innehöll flera bitar Sär 2-asbestkärl av sydfinsk typ, som har haft mycket rak och 3-4 mm tunn vägg. Kanten är dock tydligt tjockare, 11 mm, och böjer inåt. Orneringsbältet är 11 mm brett med fyra parallella linjer, där två har täckts med små gropar (fig. 9). Det saknas noggranna uppgifter om fyndens antal, men i Kajanaland finns åtminstone fem och i sydligare trakter över tio lokaler med Luukonsaari-typen (Meinander 1969:62 och Huurre 1983:256). Det är ofta svårt att från några fragmentariska skärvor bestämma vilken typ det är fråga om (se fig. 7).

Den s.k. Morby-keramiken är relativt vanlig bland materialet från förromersk tid på den finska kusten och i Österbotten, särskilt i kommunerna Korsnäs, Laihela, Malax och Korsholm (jfr fig. 1 och Seger 1986:182). Där ligger vidare alla hittills kända motsvarigheter till röse 1 med sina sandstensplattor. Det kan därför betraktas som ett kännetecknande drag för större rösen med höjden ca 25-30 m ö.h. i området sydöst om Vasa. Det tycks likaså rimligt anta att befolkningen som använde Morby-keramiken ofta ligger bakom den här speciella rösekonstruktionsdetaljen. Den närmaste motsvarigheten till keramiken på Råbacken är däremot bopplatsen Karkaus i Alahärmä sn (fig. 2). Fyndlokalen ligger ca 27,5 m ö.h. på en åkerbrink vid Lappo å, ungefär 8 km öster om Råbacken. Fynden på platsen har kommit vid Ari Siiriäinens inventering år 1967 och utgrävningar har inte utförts. Enligt Siiriäinen består fyndet av flera små, odekorerade bitar av Sär 2-keramik och några skärvor som möjligen kan räknas till Morby-gruppen (1978:16; jfr Miettinen 1986:106 och Seger 1986:182). Åtminstone två av skärvorna

är från ett kärl med tunn vägg med talk-och asbestmagring (NM 17458:1). Den ena skärvan har något skrapad(?) yta men är odekorerad. På åkern hittades därutöver ett flintavslag (:2), kvartsföremål (:3), 21 st kvartsavslag (:4), ett avslag av bergart (:5), 11 bitar lerklining(?) (:6) och ett stycke sjömalm. Av fynden kan man förmoda, att även om de inte alla behöver vara samtida, så har det på Karkaus funnits en boplats den tiden man begravde sina döda på Råbacken. Fynden stöder också bilden av ett folk som ännu använde stenmaterial för sina små verktyg och kanske lerklining för husbygge. Samtidigt visar keramik de kontakter och farleder man har haft på den tiden.

7. Sten, ben och brons

Jämte andra fynd grävdes från provschaktet ca 50 m sydöst om röse 1 upp en flintskrapa (NM 24015) som låg i andra lagret (fig. 9). Det är en rundskrapa av senonflinta eller med andra ord av tavelkritisflinta. Det är ett mörkt, glasliknande material med ljusa och gråa fläckar (Vuorinen 1982:10). I Finland finns inte sådana geologiska formationer som kan betraktas vara egentlig flinta, utan det är alltid en importvara. Senonflintan är vanlig i Jylland (Vendsyssel och östra Himmerland), södra Själland och på öarna söder därom (Wenner 1967:230 och 1974:9-11).

Ungefär 2/3 av skrapans kant är retuscherad och föremålets eggprofil är brant. Enligt min uppfattning kan ¹⁴C-dateringen (Hel-2553) 1370-110 BP som togs på kolet från provschaktet inte betraktas som en relevant datering, varken för skrapan eller för röset. Kolprovet togs på höjden 25,90 m ö.h. och på en plats, där det inte fanns tydliga spår av människoaktivitet, dvs. eldstad, kulturlager osv. Å andra sidan kan de två svackor som konstaterades på västra sidan av röse 1, vara yngre än röset om de är t.ex. fångstgropar. I provschaktet hittades därutöver tre kvartsavslag (NM 24015:2, 4) med grova användningsspår. Det finns säkert många fler sådana fynd, ty provschaktet utgör bara en oansenlig del av arealen.

En motsvarande liten senonflintskrapa (NM 15053:3) är t.ex. den från boplatsen Salmenniemi i Suomussalmi sn, där också Sär 2-keramik är känd. Kvarts- och flintteknologin kan utifrån fynden från Råbacken

och Karkaus vara ett bevis på att utnyttjandet av stenmaterial ännu under början av förromersk tid var en levande tradition vid Lappo å och troligen i hela Österbotten. Detta är likaså sannolikt i Satakunda, där det finns gott om kvarts- och flintföremål både på boplatsen på Rieskaronmäki i Nakkila sn och i dess rösen. Bosättningen har daterats till bronsålderns slutskede (Salo 1970:30f., 114-115 och 1981:300-302). När material av detta slag finns i rösen, är det naturligtvis vanligen fråga om ett sekundärt fenomen. Att stenmaterial har använts ännu under brons- och järnåldern i olika delar av landet är ett faktum. Särskilt i Nord-Finland har brist på metaller varit orsak till att stenredskap brukats länge. Detta kan väl konstateras genom fynden från boplatsen Neitilä 4 i Kemijärvi sn som grävdes ut under åren 1962-1964. I materialet kan t.ex. flintskrapor urskiljas ännu i slutet av järnåldern och även under medeltiden. Bland järnknivar och järnpilspetsar finns i samma stratigrafiska nivåer skiffer- och kvartsspetsar (Kehusmaa 1972:91-92). Den här boplatsen har man besökt redan ca 6000 f.Kr. och de delvis 1,5 m tjocka kultur- och gyttjalagren har daterats med ^{14}C -metoden i tre olika nivåer.

Bland fynden av Luukonsaari-keramik är tvärtom stenredskap sällsynta (Meinander 1969:62). När det i stort sett är fråga om tiden från början av förromersk tid ända till 200-talet e.Kr., är situationen inte heller någon större överraskning. Troligen var södra Finland redan den tiden mestadels inne i metallåldern. Ändå är det känt att några yxformer levde kvar ännu i början av järnåldern (t.ex. Baudou 1960:47 och Salo 1981:284f.). Stenverktyg kan också de två slagstenar som grävdes ut från röse 1 på Råbacken kallas. En av stenarna (NM 23338:13) kan lätt skiljas från annat stenmaterial på grund av sin grönaktiga färg och äggform. Motsvarigheter finns bl.a. från lagren i bronsåldershuset på Rieskaronmäki i Satakunda (Salo 1981:48). Den andra stenen (:14) har tydliga spår av användning på en sida och kan betraktas som bevis för att man arbetat med stenmaterial. Det hittades inte ens några fragment av metallföremål på Råbacken och bland fynden från norra Österbotten är de i allmänhet stora sällsyntheter. I detta sammanhang är det intressant att konstatera ett fynd av en mälaryxa som gjordes år 1979 ca 10 km nordöst om Råbacken på en åker vid stranden av Lappo å (fig. 2). Det är en föremålstyp, som i Finland är känd i bara 11 exemplar (Miettinen 1984:19-21). Fyndlokalen ligger i Jeppo by och nu ca 22,5-25 m ö.h. Det betyder att yxan på sin tid troligen hamnat direkt i vattnet. Tre av de fin-

ska mälaryx-fynden är importvara och Jeppo-yxan är en av dem, men mestadels tycks de vara olika lokal varianter (Meinander 1954 och Mietinen 1984). I det här fallet ger fyndomständigheterna inte större hjälp till dateringen och yxan bör betraktas som ett lösfynd från slutet av bronsåldern (jfr Meinander 1954 och Baudou 1960). Endast 2 km norr om yxans fyndplats ligger två rösegrupper vid höjdkurvan 25 m ö.h. på Mäkeläbacken. Där finns även några möjliga "terasser" eller andra röjda planer, som att döma av höjden hör till tiden ca 500-300 f.Kr.

Den största fyndgruppen från Råbacken är de 1365 g brända ben som grävdes ut i röse 1. Benmaterialet låg i nivåerna 4-5 (dvs. 0,8-1.0 m djupt) vid och mellan två jordfasta stenar på rösets botten. De i övrigt spridda fynden låg ställvis i små hopar med kol, som troligen hade burits från bålet med de brända benen. Materialet är ännu ej osteologiskt analyserat och kan beskrivas bara genom några enkla observationer. Bland materialet finns några delar av en människokäke (fig. 9). En av bitarna kan tydligt identifieras som underkäke (mandibula), men i flera fall är det fråga om delar av huvudben av en vuxen människa, då ben-sömmarna delvis har vuxit ihop. Det är även möjligt att det finns ben av två individer i graven, eftersom mängden brända ben är ganska stor. I tre av femtiotvå undersökta fall från yngre bronsåldersgravar vid Kumo älv i Satakunda var det fråga om två individer i ett röse (Lahtiperä 1970:213). Där var den största mängden 1,6 kg från en grav och av två människor. Normalmängden låg under 500 g och högst ca 900 g om det var fråga om en individ. I dag blir 1,6-2,8 kg kvar efter en likbränning (Gejvall 1948:156-157). Den kraftigt byggda och framåtriktade spetsen av käken gör det sannolikt att det är en manlig individ på Råbacken.

8. Fångstgropar och torkugnar?

De i liten skala genomförda undersökningarna på platsen koncentrerades till röse 1 och andra möjliga fornlämningar på backen granskades bara ytligt. Det kan antas att backen har varit utnyttjad på många sätt, fast de sporadiska fynd som gjordes från provschaktet inte kan tolkas som en klar indikation på boplats. I en sluttning med fin sand 25 m väster om röse 1 ligger två ovala svackor (ca $2 \times 2 \times 0,5$ m), som kan kallas "fångstgropar" efter utseendet. Benämningen innefattar då också

andra, kanske mer tydliga användningsmöjligheter, eftersom olika gropar i samband med kuströsen inte brukar antas vara fångstgropar. Förklaringen kan dock vara med sanningen överensstämmande, för i Österbotten (t.ex. i Evijärvi sn) känner man undersökta och som fångstgropar identifierade motsvarigheter. Man kan då förutsätta, att backen inte samtidigt varit bebodd och det skulle därför närmast vara fråga om en senare tids fällor. Likadana svackor i sandbrinkar konstaterades även i närheten av två andra rösegrupper 2 km norr om Råbacken i Stavurkärrsbacken (Kotivuori 1986, inv.). Svackorna är relativt rena i bottenplanet liksom stenlösa och kan inte jämföras med s.k. torkugnar eller olika slags "sopgropar".

På backens krön lokaliserades två ungefär 2-5 m breda och 0,3-0,5 m djupa sänkor i finsandig jord, liksom omgivningen täckta av humus. Man kunde vid undersökningen av sänkornas botten konstatera ett stenlager och för att få närmare klarhet grävdes ett provschakt över den ena gropen. I provschaktet syntes också litet förorenad jord under det normala torv- och bleksandlagret. I själva gropen fanns bara brända, kolblandade stenar. Också i den omgivande låga jordvallen syntes spridda brända stenar och kol, men i gropens centrum fanns detta slags material rikligt ända till över 1,3 m djup. Stenlagrets yta låg 30,60 m ö.h. och botten 29,30 m ö.h. Särskilt i botten av gropen fanns mycket kol och kolblandad jord.

Motsvarande svackor har man i undersökta fall vanligen satt i samband med ett eller annat sätt av matframställning och för dessa ungs-konstruktioner har man använt olika namn, beroende på datering och form. Troligen har man i allmänhetet använt förhistoriska grophärdar som värmelagrande matlagningsplatser. Från tidig metallålder i Finland känner jag bara till några fall där man också gjort daterade fynd i sådana gropar. I ett skogsområde kallat Kallio i Raumo sn, Egentliga Finland, hittades för periodens kustbefolkning typisk Morby-keramik i några undersökta ungsliknande gropar (Salo 1984:187). Salo har konstaterat, att markytan särskilt under förromersk tid blev smutsig av sot och aska på boplatser jämfört med bronsålderns renare kulturlager. Det har tolkats så, att hanteringen av järn krävde mängder av kol (såsom konstaterats i Koitö, Borgå sn och i Koivumäki, Nousis sn), men också matframställningen i gropar kan ha medverkat till situationen. Mirja Miettinen har nyligen undersökt boplatser från tidig metallålder i Pelto-maa och i Viirinkallio, Laihela sn, och konstaterat ungs-konstruktioner

(Miettinen 1988). Mellan brända stenar i övre delen av en ugn i Viirinkallio hittades liknande textileramik liksom i allmänhet på platsen. Därför kan ugnen utan tvivel räknas höra till boplotsperioden. Där påträffades också en hel del annat material, såsom skrapor och tre koncentrationer av kvartsavslag. Ugnsliknande konstruktioner i Viirinkallio ligger på samma höjdnivå som den ovannämnda ugnen på Råbacken. Därför indikerar de troligen en boplats.

Efter prov med motsvarande gropar i norra Sverige har Harald Hvarfner kunnat behålla värmen upp till 24 timmar (Hvarfner 1963:219). Ugnen har troligen vanligtvis byggts så, att man lagt vedlagren på längden och tvären och mellan veden sten i lager i en grop. När man tänt eld har veden brunnit länge med värmeenergin mestadels riktad uppåt. Fastän användningen av olika gropar har varierat, kan de till största delen ses i samband med matlagning, till vilken också hör rökning av kött och fisk liksom torkning. De har säkert tillhört vardagsrutinen i det förhistoriska livet, särskilt när bytet var rikligt. När man förberedde sig för vintern, rörliga aktiviteter eller att byta varor, var dessa matberedningsgropar nödvändiga.

I skogsområdena i norra Norrlands inland undersöktes under åren 1975-1980 åtminstone 33 s.k. torkugnar, som enligt ^{14}C -prover tillhörde tiden 300-1000 e.Kr. (Melander 1986:106f.). De här strukturerna liknade i stort sett ugnen på Råbacken, för i torkugnen fanns också en sten- och kolblandning i centrum och ugnen omgavs av en låg vall. Torkugnen har ofta en rektangulär stensamling som är ca 0,75 m djup (mätt från vällen), vilket är den tydligaste avvikelser jämfört med ugnen på Råbacken. Till sin funktion torde typerna ha liknat varandra och i alla fall enligt ovannämnda keramikfynd har de använts till matlagning. Vid torkning och rökning måste man ha haft någon slags konstruktion av grenar som ställning över elden och de heta stenarna. Under senare tider har bl.a. lappar haft rökkåtor. De här angivna alternativen behöver inte vara de enda och absoluta svaren för ugnen på Råbacken, inte minst med tanke på dess avsevärda djup.

9. Strandförskjutningskronologi och ^{14}C -dateringar

I Österbotten är ofta viktigt att noggrant observera platsens nutida höjd över havet jämfört med situationen under forntiden då strandlinjen gick i närheten av fornlämningen. Strandförskjutningen har påverkat förhållandena i Österbotten mera än någon annanstans i Östersjö-området. Därför är utgångspunkten för en terminus post quem-datering ofta gynnsam. Siiriäinen har delat in områdets rösen i tre huvudkategorier efter höjden ö.h., ^{14}C -dateringar och fyndmaterialet (1978:18). Fasta fornlämningar som ligger över 40 m ö.h. härrör främst från tiden ca 1250 f.Kr. eller tidigare, lämningar mellan 37,5-27,5 m ö.h. till tiden ca 1250-500 f.Kr. och andra med höjden högst 25 m ö.h. dateras till tiden 500 f.Kr. och senare. Fornlämningarna i Nykarleby-trakten hör allt efter sin höjd relativt tydligt antingen till bronsåldern eller järnåldern (Siiriäinen 1978:18-20). I Siiriäinenens histogram fattas ändå den största delen av rösen på höjdnivån 20-30 m ö.h., som har kommit fram först under de senaste årens inventeringar. De kan i sin huvuddel räknas till den förromerska tiden (Kotivuori 1986, inv.). Då och då kan fornlämningarna vara mycket yngre än den dåtida strandnivån även om det är sällsynt i Österbotten (jfr Siiriäinen 1978:19 och Kotivuori 1988:35-36). Alla absoluta höjdsiffror måste jämföras med platsens terrängförhållanden och då kan tidsmarginalen anges i stort sett på samma sätt som ^{14}C -dateringar. Det här gäller i synnerhet bronsålderns rösen. Att man under bronsålderns slutskede anammade en mera kollektiv begravningsform (rösen samlades nu oftare i grupper) och fastare bosättningsmönster är till fördel om man skall använda forna havsstränder för datering. Rösegruppen har ofta ett röse, som efter storlek och sitt läge kan uppskattas som det viktigaste. Det på Råbacken undersökta röset nr 1 var en sådan fornlämning.

Hela rösegruppen på Råbacken ligger över höjdkuvan 25 m och kan tydligt ses ha varit strandbunden. Om vi tillämpar värdena (jfr Kääriäinen 1953:59 och Kakkuri 1982:5).

landhöjning i medeltal 87 cm/sekul
höjningsvariation 1,7 %/århundrade
utgångsår 2000 e.Kr.

så kan vi beräkna områdets havsstrandsskeden efter följande formel:

$$h - kb \frac{k^n - 1}{k - 1}$$

b = landhöjningen i nutiden eller vid någon annan tidpunkt

h = nutida havsytan eller något annat jämförelsevärde

k = koefficient: kan räknas ut med den procentsiffra som visar landhöjningens retardering per århundrade

$$\text{t.ex. } 1,7 \text{ \% / sekel} = \frac{100}{98,3} \quad k = 1,0173$$

Formeln kan reduceras på följande sätt:

$$h - kb \frac{k^n - 1}{k - 1} = h - \frac{kb}{k - 1} (k^n - 1) = h - c (k^n - 1)$$

t.ex. de ovannämnda ger:

$$c = \frac{kb}{k - 1} = \frac{1,0173 \times 87}{0,0173} = 51,188$$

Önskat sekel kan uppges sen en potens-siffra n, där $k^n =$

1	1,0173	11	1,2075	21	1,4333
2	1,0349	12	1,2284	22	1,4581
3	1,0528	13	1,2496	23	1,4833
4	1,0710	14	1,2712	24	1,5090
5	1,0895	15	1,2932	25	1,5350
6	1,1083	16	1,3156	26	1,5616
7	1,1275	17	1,3383	27	1,5886
8	1,1470	18	1,3615	28	1,6161
9	1,1668	19	1,3850	29	1,6440
10	1,1870	20	1,4089	30	1,6725

Vid t.ex. år 1000 f.Kr. (dvs. 30 århundraden) har havsstranden legat:

$$h-(k^n-1) = 0-(1,6725-1)51,188 = 34,42 \text{ m ö.h. (i det undersökta området)}$$

Efter landhöjningstakten uppskattade förhistoriska strandskeden i Nykarlebynejden kan anges på följande sätt:

f.Kr.	ö.h. (m)	fördröjning (cm/sekul)
1	20,9	122
100	22,1	124
200	23,4	126
300	24,6	128
400	25,9	130
500	27,3	133
600	28,7	135
700	30,1	137
800	31,5	139
900	33,0	142
1000	34,4	144

Enligt grundkartan är höjden för det kärrområde som ligger sydost om Råbacken 23,4 m ö.h., dvs. om vi använder ovannämnda parameter har försumpningen troligen börjat under 200-talet f.Kr. och stränderna har snabbt blivit besvärliga för befolkningen som rörde sig mycket med båtar. Analogt kan man anta, att de rösen som ligger under 25 m:s-kurvan borde dateras till 300- och 200-talen f.Kr. och de på ca 27,5 m ö.h. liksom det undersökta röset 1, är tidigast från 400-talet f.Kr. Ett dateringschema som redan före utgrävningen kunde tänkas lämpligt på grund av terrängförhållandena.

Av de från röse 1 tagna kolproven kan tre som låg nära bottenplanet betraktas som relevanta. Av dessa daterades ett (SU-1596) i berggrundsavdelningen vid GTK (Geologinen Tutkimuskeskus, Helsingfors) och två andra (Hel-2557 och Hel-2558) i Helsingfors universitets Radiokol-dateringslaboratorium. Där daterades också ett kolprov, som togs från provschaktet (Hel-2553) och två prover (Hel-2555 och Hel-2556) från rösets övre lager. Dessa prover visade sig troligen vara kol från senare århundradens skogsbränder.

Dateringsresultat:

Nr	ålder (BP)	kalibrerad ålder (ett sigma) efter Stuiver & Pearson 1986
SU-1596	2310±90	410-260 f.Kr.
Hel-2553	1370±110	575-770 e.Kr.
Hel-2555	290±100	—
Hel-2556	420±100	—
Hel-2557	2430±110	790-390 f.Kr.
Hel-2558	2290±110	400-350 f.Kr.

De ¹⁴C-dateringar (SU-1596, Hel-2557 och Hel-2558) som är från bottenplanet av röse 1 visar tydligt, att begravningen har utförts omkring 400 f.Kr., även om ett av proven ger tre alternativ på grund av bukter i kalibreringskurvan. Det här kolmaterialet härstammar uppenbart från likbålet, eftersom det togs i graven bland brända benbitar. De angivna resultaten ger också en bra bild av tillförlitligheten hos de ovan framställda strandförskjutningskronologiska värdena i sådana låglänta marker som är typiska för Österbotten. Kring 400 f.Kr. tycks strandlinjen ha gått ca 1,5 m nedanför rösets nedre kant.

10. Motsvarigheter och kulturbilder

Inom många områden visar sig den förromerska järnåldern vara fattig på fyndmaterial eller t.o.m. vara totalt utan fynd; ett tecken som karaktäriseras av fattiga boplatser och svårigheter att datera gravgåvor. I verkligheten ser det enligt den paleoekologiska forskningen ut som om odlingen och bosättningen under den här tiden har vunnit större spridning. Denna förskjutning av den ekonomiska tyngdpunkten från fångstproduktion mot boskaps- och jordbruksnäringar har försvårat lokaliseringen av fyndplatserna. Då de dessutom inte är lika storslaget framträdande i terrängen som lämningarna från bronsåldern, har den äldre arkeologiska forskningen skapat sin ofta citerade åsikt om en degenererande kultur. I Finland har forskningen speciellt i de finska kustområdena och i Kajanaland (Kainuu) redan på 1960-talet ändrat denna uppfattning och man har kunnat visa att bosättningen är oavbruten i största delen av landet, även om det fortfarande finns vita fläckar på kartan. På samma gång har man övergivit den s.k. invandringsteorin: dvs. att den urfinska stammen började flytta från Baltikum till Finlands kust vid vår tideräknings början (t.ex. Salo 1984:220-222; jfr Baudou 1988:11). Några arkeologer (bl.a. Julius Ailio) företrädde redan i början av seklet åsikten att bosättningen hade varit kontinuerlig sedan stenåldern, men den slutliga förändringen i situationen följde när Meinander observerade sammanhanget mellan Morby-keramiken och de förromerska fynden från kusten (Meinander 1969). Här har redan tidigare hänvisats till befolkningens etniska och språkliga ursprung i de inre delarna av Finland (se Salo 1984:189 och Huurre 1986:149). Det är klart, att fynden från boplatserna minskar och lokaliseringen av fornlämningar (speciellt inom områden med snabb landhöjning) försvåras då vi antar, att befolkningen spred sig från fångstsamfunden till enheter bildade av enstaka gårdar. Sålunda har Luoto konstaterat att det hittas mindre mängder keramik på förromerska boplatser (220-10 st./lokal) än på bronsålderns fyndlokaler (1500-300 st./lokal), även om boplatser av förstnämnda typ är två gånger vanligare än sistnämnda (Luoto 1985:169). Tyder detta på en förändring i keramikproduktionen eller på en minskning av befolkningens mängd per boplatseenhet? I detta fallet troligen både och.

Råbacken är inte ens i Nykarlebynejden det enda undersökta röset. År 1980 grävdes nämligen bottenlagret av ett röse på Mårtensberget, 4,5 km norr om Råbacken, men där hittades bara några bitar brända ben. Man kan anta att röset på ca 30 m ö.h. är av samma ålder som röse 1 på Råbacken. Också vid kommunens norra gräns, i Helgabacken i Kovjoki, har man utfört framgångsrika utgrävningar av några små stensättningar redan 1923 och 1934. På en backe omgiven av åkrar (ca 17,5-20 m ö.h.) undersöktes fyra stensättningar, av vilka tre gav fynd av brända ben och en också föremål från 200-talet e.Kr. (Keskitalo 1979:117 och Paavola 1984:13-16). I fynden ingår en fragmentarisk bronsarmring av permisk typ (NM 8214:1) och från Perm-distriktet kommer också en knapp eller ett beslag av brons (:2). En järnpilspets (:3), två delar av en spjutspetsholk (:4) och ett fragment av en kniv (:5) kan däremot inte närmare dateras. Dessutom har man troligen redan på 1880-talet hittat ett kopparmynt (NM 7188) från kejsar Hadrianus tid (117-138 e.Kr.). Myntet som är skadat av elden härrör utan tvivel från en grav (Kivikoski 1973:23, Abb. 37 och Meinander 1977:25).

Som en motsvarighet till rösen på Råbacken kan vi även presentera ett röse som undersöktes i närheten av Uleåborg, Kempele sn, i Linnakangas år 1983 (Mäkivuoti 1984 och 1986). Detta delvis förstörda och ca 6 × 5,5 m vida röse låg ca 27,5 m ö.h. i stenig terräng. Båda rösen har en tydlig stenkrets och s.k. jordfasta ögonstenar, som kom fram under stenfyllningen. Till fynden i Linnakangas hör också kvarts, en bit av eldslagningsflinta och en liten fingerring som genom analys kunde fastställas vara gjord av koppar (Mäkivuoti 1984:29-37). Mycket exceptionellt är ett obränt fragment av en skalle, som genom osteologiska jämförelser kunde fastställas höra till grönländssäl (*Phoca groenlandica*). Den hittades på samma ställe som brända människoben (Mäkivuoti 1986:24). Den här sälarten anses ha dött ut i Östersön för 3000-2500 år sedan, även om många fynd av arten är kända i södra Östersjön från mycket senare tid (Forsten & Alhonen 1975:150-151 och Alhonen 1984:66). Det är rimligt att datera röset till förromersk tid efter motsvarigheterna i Vasatrakten. Av samma strandförskjutningskronologiska skäl som har diskuterats i samband med Råbacken kan inte heller röset i Linnakangas dateras till bronsåldern.

I det framlagda materialet finns endast tre fall (Koito i Borgå; Kuu-sikkolahdenniemi i Kuopio; Nuijanniemi i Vilppula) där Sär 2-keramik klart tycks höra till en begravning liksom på Råbacken. Av dessa har

bara den nu undersökta lokalen bitar av flera käriltyper, på andra ställen är det endast fråga om Luukonsaari-keramik. Likaledes är Morby-keramik känd bara från sex rösen, fastän man redan har lokaliserat över 40 boplatser i kusttrakten (Meinander 1969:62 och Luoto 1985:168-169).

11. Epilog

Den bosättning som dateras till förromersk järnålder i Nykarleby, liksom i hela Österbotten, står mestadels att finna i skogsområdena mellan ådalarna, ofta i sluttningar bakom mossar. Nya skogsvägar har först nu gjort de nyupptäckta rösen tillgängliga för forskningen. Fornlämningar av detta slag brukar vid s.k. snabbinventeringar ofta hamna utanför karteringen och ligga väl gömda under tätvuxen skog 20-30 m ö.h. Rösegrupperna består ofta av ca 20 till sin storlek varierande, men mestadels bara 2-4 m vida rösen. Då och då finner man ett större röse, troligen ofta det äldsta, centralt mellan de andra rösen. På grund av sparsamma fynd och de hittills sällsynta undersökningarna utgör den här fornminnesgruppen liksom enstaka rösen en viktig utgångspunkt för studiet av bosättningsmönstren, kontinuitetsfrågan och människans livsvillkor vid Bottenhavets stränder under seklena kring vår tideräkningens början. Även om undersökningen på Råbacken har besvarat många frågor, kan ett snabbt undersökt röse, valt bland hundratals andra, inte klargöra kulturens särdrag under förromersk tid om inte resultaten kan bekräftas genom nya fynd.

Den här givna otydliga bilden av situationen under förromersk järnålder, kommer att bli klarare i framtiden genom nya undersökningar. Det märkligaste med fynden från Råbacken är de genom keramiken och gravkonstruktionen konstaterade förbindelserna åt olika håll; det klart urskiljbara umgänget mellan kust- och inlandsbefolkning, som kan tolkas som kontakter mellan två eller flera etniskt, ekonomiskt och troligen också språkligt nära besläktade folkstammar. I inlandet tycks dessa kontakter ha orsakat en assimilering av olika befolkningsgrupper och i Kajaland (Kainuu) och Lappland tycks de ha lett till uppkomsten av den folkgrupp som kan räknas som församer.

LITTERATUR

- Ailio, J. 1909. *Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland. II Teil. Beschreibung der Funde.* Helsingfors.
- Alhonen, P. 1984. Hylkeiden historiaa. *Suomen historia* 1:66. Espoo.
- Aurola, E. & Vesasalo, A. 1954. Suomen asbestiesiintymistä ja niiden teknillisestä käytöstä. *Geoteknillisiä julkaisuja n:o 54, Geologinen tutkimuslaitos.* Helsinki.
- Baudou, E. 1960. *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis.* Acta Universitatis. Studies in North-European Archaeology 1. Stockholm.
- Baudou, E. 1988. Samer och germaner i det förhistoriska Norrland. En kritisk översikt över tio års forskning. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, Nr. 14, 1987:9-23. Umeå.
- Broadbent, N. 1982. Den förhistoriska utvecklingen under 7000 år. *Skelleftebygdens historia* 3. Uppsala.
- Brøndsted, J. 1939. *Danmarks Oldtid II.* København.
- Carpelan, C. 1974. Piirteitä Kemijoen alueen arkeologisista vaiheista ja saamelaiskulttuurin muodostumisen edellytyksistä. *Kemijoki 8000.* Näyttelyopas, 1974:19-31. Helsinki.
- Carpelan, C. 1979. Om asbestkeramikens historia i Fennoskandien. *FM* 1978:5-25.
- Edgren, T. 1966. *Jäkärlägruppen. En västfinsk kulturgrupp under yngre stenålder.* SMYA 64.
- Forsten, A. & Alhonen, P. 1975. The subfossil seals of Finland and their relation to the history of the Baltic Sea. *Boreas* vol. 4:143-155. Oslo.
- Gejvall, N.-G. & Sahlström, K.H. 1948. *Gravfältet på Kyrbacken i Horns socken, Västergötland.* KVHAA. Handlingar 60:2. Stockholm.
- Huurre, M. 1983. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin esihistoria. *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia.* I. Kuusamo.
- Huurre, M. 1986a. Esihistoria. *Kainuun historia* 1. Kajaani.
- Huurre, M. 1986b. The eastern contacts of Northern Fennoscandia in the Bronze Age. *Fennoscandia archaeologica* III:51-57.
- Hvarfner, H. 1963. Storkok vid Holmajärvi. *Norrbottnen* 1963:215-222.
- Julku, K. 1985. Keskiaika. *Faravidin maa, Pohjois-Suomen historia* (red. K. Julku) 1985:82-146.
- Jørgensen, R. & Olsen, B. 1987. Asbestkeramikk i Nord-Norge. *FM* 1987:5-37.
- Kaakuri, J. 1982. Recompetition of the land uplift numbers in Finland. *Landhöjning och kustbygdsförändring. Symposiepublikation.* Volym 2:5. Luleå.
- Kehusmaa, A. 1972. Kemijärven Neitilä 4. *HYAL* 3. Helsinki.
- Kehusmaa, A. 1985. Kivikausi - ja varhaismetallikausi. *Faravidin maa, Pohjois-Suomen historia* (red. K. Julku) 1985:10-48. Oulu.
- Keskitalo, O. 1979. Suomen nuoremman roomalaisen rautakauden löydöt. *HYAL* 20. Helsinki.
- Kivikoski, E. 1973. *Die Eisenzeit Finnlands.* Bildwerk und Text. Helsinki.
- Kotivuori, H. 1988. Varhaismetallikautisen asuinpaikan koekaivaus Vöyrissä. *Faravid* II/1987:35-52.
- Kääriäinen, E. 1953. On the Recent Uplift of the Earth's Crust in Finland. *Fennia* 77:2.

- Lahtiperä, P. 1970. Luuaineiston analyysi. *Metallikautinen asutus Kokemäenjoen suussa II*. Pori.
- Melander, J. 1986. Torkugnar. *Studier i Norrländsk forntid II*. Acta Bothniensia Occidentalis. Skrifter i västerbottnisk kulturhistoria 8:106-118. Umeå.
- Miettinen, M. 1982. Den förhistoriska tiden i Petalax. *Petalax historia I*. Vasa.
- Miettinen, M. 1984. En bronsålders holkyxa från Jeppo (Jepua). *Fennoscandia archaeologica I*:19-22. Helsinki.
- Miettinen, M. 1986. Den senneolitiska boplatsen Paljak i Oravais. *Iskos* 6:99-108.
- Mäkivuoti, M. 1986. Kempeleen Linnakankaan löydöistä ja ajoituksesta. *Faravid* 9/1985:25-30.
- Mäkivuoti, M. 1986. Kempeleen Linnakankaan löydöistä ja ajoituksesta. *Faravid* 9/1985:25-30.
- Paavola, K. 1984. Piirteitä keskisen Pohjanmaan rautakaudesta. *Faravid* 8/1984:13-23.
- Pohjakallio, L. 1978a. Kuopion muinaisuus esihistoriallisten löytöjen valossa. *Aarni* 17:7-33. Kuopio.
- Pohjakallio, L. 1978b. Siilinjärven Autiorannan lapinraunio ja sen alainen kuppikallio. *Aarni* 17:103-118. Kuopio.
- Salo, U. 1970. Muinaisjännökset ja muinaislöydöt. *Metallikautinen asutus Kokemäenjoen suussa I*. Pori.
- Salo, U. 1981. Satakunnan pronssikausi. *Satakunnan historia I*, 2. Rauma.
- Salo, U. 1984. Pronssikausi ja rautakauden alku. *Suomen historia* 1:101-249. Espoo.
- Schulz, E.-L. 1986. Ein Eisenverhüttungsplatz aus der älteren Eisenzeit in Kajaani. *Iskos* 6:169-173.
- Seger, T. 1986. Trofastbacken: Excavations of a Pre-Roman House in Korsnäs, S. Ostrobothnia, Finland. *Iskos* 6:175-184.
- Siiriäinen, A. 1964. Kemijärven Jatulinsaari. *SM* 1964:26-39.
- Siiriäinen, A. 1978. The Bronze Age Site at Anttila in Lestijärvi and the Dating of the Coastal Cairns in Middle Ostrobothnia, Finland. *SM* 1977:13-25.
- Stuiver, M. & Pearson, G.W. 1986. High-Precision Calibration of the Radiocarbon Time Scale, AD 1950-500 BC. *Radiocarbon* V28 no. 2B:805-838.
- Thrane, H. 1976. Lusehøj ved Voldtofte. Forelopig beretning om de afsluttede undersøgelser 1974-75. *Fynske Minder* 1976.
- Wahl, H.-M. 1984. *Sär 2-asbestkeramiken i Finska Lappland - med utblick över Norra Norrland*. C-uppsats i arkeologi. Umeå universitet.
- Wenner, M. 1967. Flintfynd efter svenska västkusten. *YMER* 1967. Stockholm.
- Wenner, M. 1974. Flintförekomsterna på svenska västkusten. *Göteborgs Universitet. Naturgeografiska Institutionen. Rapport 7*. Göteborg.
- Vuorinen, J. 1982. Piikivi ja Suomen kampakeraaminen piikauppa. *HYAL* 30. Helsinki.
- Äyräpää, A. 1953. Kulturförhållandena i Finland före finnarnas invandring. *SMYA* 52:1.
- Linder, A. 1966. C 14-datering av norrländsk asbestkeramik. *Fornvännen* 61:140-153. Stockholm.
- Luoto, J. 1984. *Liedon Vanhanlinnan mäkilinna*. SMYA 87.
- Meinander, C.F. 1944. Några forngravar i Laihela. *FM* 1943:32-47.
- Meinander, C.F. 1954. *Die Bronzezeit Finnlands*. SMYA 54.
- Meinander, C.F. 1969. Dävits. En essä om förromersk järnålder. *FM* 1969:27-69.
- Meinander, C.F. 1977. Forntiden i svenska Österbotten. *Svenska Österbottens historia I*:11-43. Vasa.

OTRYCKTA KÄLLOR

- Carpelan, C. 1965. *Sär 2. Alustava katsaus erääseen rautakautiseen keramikkaryhmään ja siihen liittyvään problematiikkaan*. Lisensiaattityö Suomen ja pohjoismaiden arkeologiassa tuokokuussa 1965. Käsikirjoitus (manuskript). Helsingin yliopiston arkeologian laitos.
- Gestrin, T. 1988. *Rapport över en utgrävning på Råbacken 2, Lassila, Nykarleby sn., Östbotten 1987*. Förhist. byrån Museiverket.
- Kotivuori, H. 1987. *Uusikaarlepyy mlk. -esihistoriallisia inventointikohteita Jepualta ja Munsalasta* (inv. rapport). Esihist. tsto/museovirasto.
- Kotivuori, H. 1987. *Rapport över en utgrävning på Råbacken 2, Lassila, Nykarleby sn., Östbotten 1986* (översättning). Förhist. byrån Museiverket.
- Miettinen, M. 1988. *Den östbottniska kustbosättningen under tidig metallålder, ca 1000 BC - 200 AD. Sammanfattning av undersökningar på 1970- och 1980-talen* (manuskript för Bottnisk kontakt IV).

- FM Finskt museum (Helsingfors)
- HYAL Helsingin yliopiston arkeologian laitoksen moniste
- SM Suomen museo (Helsinki)
- SMYA Suomen muinaistoyhdistyksen aikakauskirja (Helsinki)